

גיליון לו ספרני היהדות

בס"ד, ח"י חשוון תשע"ו.

גיליון ל"ו

גיליון זה עולה לרשת במלאת שלושים יום להירצחם של הרב איתם ונעמה הנקין בידי מרצחים ומוקדש כולו לזכרם.

הרב איתם היה תלמיד חכם שקדן, שלן בעומקה של ההלכה. תלמיד חכם שיראתו קודמת לחכמתו.

בד בבד היה במגע יום יומי עם תלמידי חכמים צעירים כמוהו, שוחרי דעת, הבקיאים בשימוש במאגרי מידע ובחידושי הטכנולוגיה בעולמנו.

במחקריו עסק בהיסטוריה הרבנית במאות ה-19 וה-20.

בקשנו מעמיתים לעט, שהיו בקשר מכתבים עם הרב איתם, לשתף בהם את הציבור. נענינו ברצון מידי רבים, ובחרנו להביא בפניכם מדגם מהעושר שנפרש לפנינו.

בגיליון זה:

א. הקדמה / שמריה גרשוני

ב. ישיבת תורת כהנים / איל דודסון

ג. אילו עיתונים וכתבי עת קרא הרב קוק? / עוז בלומן, יוסף אביב"י

ד. צנזורה ב"משנה ברורה" / מתוך פורום "סופרים וספרים"

ה. 'שובו לבצרון אסירי התקוה' – על רבנות פתח תקוה / אורי רדמן

ו. ציור יונה בשער תנ"ך, דפוס ורשה, תר"ב. (אנקדוטה)

על מלאכת האיסוף והעריכה עמלו יחדיו אבישי אלבוים ושמריה גרשוני.

"דודי ירד לגנו ללקוט שושנים".

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

<http://safranim.com/%D7%92%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%9C%D7%95/>

א. הקדמה

ב"ה

גיליון זה המוקדש לזכרו ולעילוי נשמתו של הרב איתם שמעון הנקין הי"ד, אינו כעוד קבצים המוקדשים לדמות מסוימת. בשני פנים אינו דומה לאותם קבצים. האחד, הדמות לה מוקדש קובץ כזה או אחר, בדרך כלל ידועה ולעיתים עוברת תקופה ארוכה ממות אותה דמות, עד לפרסום קובץ לזכרה. תקופה המאפשרת מחד לעכל את חסרונה, ומאידך לראות אותה ביחס הנכון לדמות ולפועלה. מבחינה זו, קובץ זה היוצא במלאת שלושים להירצחם של הרב איתם הנקין ורעייתו נעמה הי"ד אינו עונה על הגדרות אלה, לא מבחינת ההכרות עם פני הדמות, ורבים היו שראו לראשונה את סבר פניו המחייך והביישני, רק כשסביב תמונתו נוספה מסגרת אבל שחורה; וגם לא מבחינת התקופה הקצרה מאז עלותו בסערה השמימה.

אך הפן המשמעותי יותר בחוסר הדמיון לאותם קבצים, הוא הכותבים. הכותב העיקרי בקובץ זה אינו אחר מנשוא גיליונו. המנוח הי"ד הרבה תורה למד והרבה תורה לימד. תורה רבה אבדה, ותורה רבה הותר אחריו. בספרים, בעשרות מאמרים, ובחומר רב שעוד עתיד לראות אור בבמות שונות ובתבניות שונות. גיליון זה מהווה אחת מתבניות אלה.

בגיליון זה ניסינו לצייר במעט את דמותו של תלמיד חכם צעיר (בן כשלושים ושתיים בסך הכל) החי בעולמות שונים ומאחדם לאחד. מוסמך לרבנות הכותב מאמרי הלכה עמוקים עד למיצוי הדין. דוקטורנט להיסטוריה הבקי כזקן ורגיל בשמות רבני עיירות וזעירות ובקורות חייהם. ביבליוגרף המלהטט במאגרים ובספריות וירטואליות וממשיות. עורך מאמרים קפדן ודייקן העושה זאת במאור פנים ובענווה. חבר וכותב בפורומים הדנים בנושאים הקרובים ללבו וענייניו. בתוך כל אלה, משמש כמשיב וירטואלי המשתף מידיעותיו הרבות כל מבקש, שואל ופונה. לפנים אלה של הרב איתם, הקדשנו את הגיליון. כל המאמרים נכתבו על ידו כתשובות לשאלות שנשאל, כתגובות בפורומים או בדיונים אגביים במיילים. העושר הקיים בכל תשובה, והידע הרחב שהפגין הרב איתם בכל שאלה שנשאל, היה אבן שואבת לכל ידען שתר אחר מענה לדבר הנשגב ממנו. "פעם שאלתי ממנו איזה דבר ברמב"ם, והוא השיב לי ביאור ארוך בשיטת הרמב"ם בענין הנשאל. אז כתבתי לו: בנוהג שבעולם כשנוגעים במענע אחד בפסנתר יוצא קול בודד, ואני נגעי במענע אחד ותצא הרמוניה שלמה" (מתוך מכתב תנחומין של אז"ר למשפחת הראי"ה. צילום המכתב בספר 'מלאכים כבני אדם', ירושלים, תשנ"ד, עמ' 361). וכתשובותיו האישיות לכל אדם, היו גם תגובותיו הציבוריות במרחב הוירטואלי. מקיפות,

עמוקות, בולטות בעדינותן ובענווה השזורה בהן מחד, אך לא משאירות מקום לספק או לערעור לאור רוחב הדעת והידע הגלום בהן. "החרש והמסגר – בשעה שפוחח, נעשים הכל כחרשים. בשעה שסוגר, שוב אין פותחין" (גיטין פח ע"א).

לאחר שסגר ה' בעדנו, מוגשת כאן טעימה מן החיות שבכתיבתו של הרב איתם הנקין.

איתם

במהלך עריכת הדברים לגיליון נתקלתי בשאלות. בדיוק מסוג השאלות שידעתי שאתה תהיה הכתובת המדויקת לתשובות מהירות ומקיפות, וכמעט מבלי משימים שלחתי אליך את הקשה לי. הרבה מעות יש לי, ואין שולחני להרצות.

"כל האומר שמועה מפי אומרה, יהא רואה בעל השמועה כאילו עומד לנגדו" (תלמוד ירושלמי שבת פ"א ה"ב), ואני בכל פעם שהתכתבנו ראיתי אותך עומד לנגדי. מכוון עיניים בניסיון להבין אמירה מוקשה, מחייך וכמעט קורץ בכתיבה עוקצת קלות. בעל השמועה עדיין עומד כנגדי.

אי הלשון הממהרת להורות אמרי שפר?

שמריה גרשוני

ב. ישיבת תורת כהנים

ישיבת תורת כהנים, העיר העתיקה, ירושלים.

חלופי מכתבים עם ד"ר איל דודסון

דברי הערכה והספד של איל צורפו בסוף הרשימה.

א, ז' באייר תשע"ה

שלום איתם!

אני עסוק כיום בכתיבת מדריך למטייל בעיר העתיקה בירושלים, בעקבות ההתיישבות היהודית מאז רמב"ן.

נתקלתי בדבר קיומה של ישיבת תורת כהנים, שהקים הגרא"י קוק "מול מקום המקדש" בראשית שנות העשרים אבל מצאתי מעט מאוד התייחסות אליה, הן במקורות והן במחקר.

מצאתי התייחסות לכך בקונטרס "שפתי כהן" שהוציא הרב בתרפ"א, ובמחקר – במאמר של ש"ז שרגאי בסיני פ"ה (תשל"ט), וכן במאמר שנכתב כנראה בידי בחורי ישיבה בביטאון ישיבת תורת כהנים בתשמ"ב. באותו מאמר נטען שהישיבה פעלה בבית ישיבת חיי עולם, אבל לא מצאתי לכך כל תימוכין.

האם אתה מכיר מקורות בעניין זה? האם תדע לאשש את מיקום הישיבה בבניין הנ"ל?

תודה רבה וכל טוב,

איל דודסון

ב, ז' באייר תשע"ה

שלום וברכה!

לשאלתך בעניין ישיבת תורת כהנים, בדרך קצרה:

בכרוז שהדפיסו מייסדי הישיבה בסביבות תרפ"א, נאמר כי "הננו מן המודיעים כי מהיום והלאה נקבע מקום הישיבה הקדושה תורת כהנים ברחוב המידאן, בחצר השייך לישיבת חיי עולם, בבית הגדול אשר חלונותיו שקופים ומכוונים מול הכותל המערבי, הר הבית וקודש הקדשים" (הובא על ידי הרב משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, תל אביב תשמ"מ, עמ' תק"ן-תקנ"א). הרי איפוא מיקום מדויק. איני בקיא מספיק בנפתולי העיר העתיקה ובצורתו של בניין חיי עולם, אבל נשמע לי שלא מדובר בהכרח בבניין המוכר, אלא שמא בחצר אחרת, שהייתה שייכת אמנם לישיבה זו.

ואגב, כתובתה של הישיבה בשנת תרצ"א^[1], היתה: **ישיבת תורת כהנים על הר ציון, ת.ד. 442**. הרי שעברה מקום בשלב מסויים.

כעת בדרך ארוכה, אודות המוסד בכלל. אקדים ואומר שאיני מכיר מספיק את תולדות המוסד, ואף מי היו מנהליו בפועל איני יודע כעת, אך מה שאני יודע אכתוב:

ישיבת תורת כהנים נוסדה בסביבות אביב-קיץ תר"פ, לאור חזון של הראי"ה להקים מוסד מיוחד שבו ילמדו כהנים (דווקא) את דיני קודשים והעבודה במקדש, כהכנה לגאולה במעין חזונו של החפץ חיים (שהיה כידוע מי ש'הכניס' את הראי"ה בשעתו, עוד בסוף שנות התר"מ, לעניין לימודי קדשים). הראי"ה לא עמד בראשות המוסד אך הוגדר כנשיאו ובשנים הראשונות טיפל בענייניו באופן ישיר.

כחלק מן החזון האמור – ישיבה לכהנים בענייני כהונה – פנה הראי"ה לרבנים ידועים מרחבי העולם שהיו כהנים, ומסר להם על מהותו של המוסד (למשל, הרב אהרן מנדל הכהן מקהיר, או הרב אהרן הכהן חתן החפץ חיים – ראה מכתבו של האחרון מחורף תרפ"ג, השואל האם יש אפשרות לקבל משרה בישיבה זו: איגרות לראי"ה מהדורת ירושלים תש"ן, עמ' רכ"ב. על קיום הישיבה למד מן הסתם מהקונטרס דלהלן).

ביטוי נוסף להיותו של המוסד מיועד לכהנים דווקא, הוא שהראי"ה עודד הקצאת תוצרת האלכוהול מיין של תרומות "לטובת ישיבת תורת כהנים", כלשונו, על ידי השליח הרב משה יצחק רוזנטל (מכתב ליקב זכרון יעקב משלהי תר"פ – איגרות הראי"ה חלק ד', איגרת א'נב).

בתחילת חורף תרפ"א כתב הראי"ה מכתב ארוך אודות הישיבה וחזונה, והוא שנדפס בקונטרס שפתי כהן שהזכרת. פעם נוספת נדרש הראי"ה לעניינה של הישיבה בעקבות דיווח אודותיה בעיתון הלונדוני 'די קריסטיאן' מהתאריך 22.12.1921, שם פורסם מאמר קצר אודות המוסד והועלתה השאלה האמנם היהודים רוצים לחדש את עבודת הקרבנות. המאמר תפס את תשומת ליבם של חברי המשרד הציוני בלונדון, והללו ביקשו מנציגי ההנהלה הציונית בירושלים לברר אצל הראי"ה במה בדיוק מדובר – על כך נסובה תשובתו של הראי"ה, שנדפסה בין השאר באיגרות הראי"ה חלק ד' א'קכז, ואת הפרשה כולה אתה כבר מכיר ממאמרו של רש"ז שרגאי בסיני גליון פ"ה, תשל"ט. פרטים נוספים באו בגליון דואר היום י"ח טבת תרפ"ב, עמ' 3.

מאוחר יותר, באמצע שנות התר"פ, פרש הראי"ה מאחריות ישירה על ישיבת תורת כהנים. כאשר באה בעיתונות הירושלמית של תחילת חורף תרפ"ז ידיעה על סיום מסכת זבחים בישיבה ונטען שהראי"ה "העומד בראש הישיבה" נכח במעמד, הזדרז מזכירו של הראי"ה, ר' אברהם משה רבינוביץ תאומים, לפרסם הכחשה בה נכתב כי מלבד שהראי"ה לא נכח בסיום ולא ידע כלל עליו, הרי שגם "זה כמה שאיננו עומד בראש הישיבה" (דואר היום ד' חשוון תרפ"ז, עמ' 4). מתחת להכחשת מזכיר הראי"ה פורסם גם תיקון מאת הישיבה עצמה, המבהיר כי רק כמה מחברי הרבנות הראשית השתתפו בחגיגת הסיום ולא "רבינו מרן הגרא"י קוק שליט"א ראש רבני ארץ ישראל". עדיין העובדה שהמזכיר טרח לפרסם הכחשה אומרת דרשני, וכאמור מסתבר שהדבר בא בעיקר כדי לציין שהראי"ה כבר אינו קשור פורמלית למוסד זה.

לשם השוואה, כשפורסמה ידיעה דומה בקיץ תרפ"ג בדיווח שגרתי אודות המוסד, נזכר שלומדיו הם כהנים וכי הוא עומד בנשיאות הראי"ה (דואר היום ג' אב תרפ"ג עמ' 3). במקרה זה לא באה הכחשה כלשהי מבית הראי"ה.

הסיבה לכך שהראי"ה הסיר את חסותו האקטיבית מהישיבה אינה ידועה לי כעת, אך ייתכן מאד שמדובר בסיבה פרוזאית בעלמא. ניכר מכל מקום שלא היתה כאן הצטננות יחסית כלשהי, ועם נישואי בתו של הראי"ה לרב שלום נתן רענן בקיץ תרפ"ח פרסמה הנהלת הישיבה מודעת ברכה, לצד שאר המוסדות בירושלים (דואר היום ג' סיוון תרפ"ח, עמוד השער).

הישיבה גם פרסמה ברכה דומה בתחילת תרצ"א כשנולדה לראי"ה מאותה בת נכדתו הראשונה (הרבנית ציפורה פרום תבדל"א). (דואר היום ד' תשרי תרצ"א, עמוד השער).

עד כאן הידוע לי כעת על ישיבת תורת כהנים והראי"ה קוק. אקווה שתמצא בכך תועלת.

בכבוד רב

איתם הנקין

ג, ח' באייר תשע"ה

איתם שלום וברכה!

אני מודה לך מאוד על תשובה מפורטת ועשירה. דברייך עזרו לי רבות.

מה המקור לידיעה מתרצ"א? אני מבין שזו הידיעה המאוחרת ביותר על הישיבה. קצת תמוה בעיניי שעל ישיבה שהתנהלה זמן כה ממושך – 11 שנה לפחות – יש כל כך מעט מידע.

שוב, תודה רבה!! יישר כוחך,

איל

ד, ח' באייר תשע"ה

שלום וברכה,

מצטרף לתהייה על מיעוט המידע. נראה שהיה מדובר בעצם העניין במוסד צדדי בעל מספר מצומצם של תלמידים. ברור לי מכל מקום שיש בנמצא חומר ארכיוני אודות הישיבה, אבל כדי למוצאו צריך מטבע הדברים להשקיע זמן ומאמץ של חיטוט במקומות המתאימים.

ואכן, לאור העובדה שלא מצאתי עד כה ראייה ראייה לקיום ישיבת תורת כהנים אחרי תרצ"א (לגבי תרצ"א עצמה מצאתי שלושה אזכורים, לפני כן יש במוצא אזכור אחד בשנה, אבל לאחר מכן – אפס), ובהתחשב

בכך שברור כי המודל הכלכלי שלה היה מבוסס על תרומות, ניתן לשער בזהירות כי המשבר הכלכלי בארה"ב, שבין השאר פגע קשות בתרומות למוסדות התורה בארץ ישראל, הוא שגרם לגוויעת המוסד.

הכתובת מתרצ"א הופיע ברשימת מוסדות היישוב הישן ב"מדריך הארצישראלי" לאותה שנה, פורסם בין השאר בדואר היום י' אב תרצ"א.

בהזדמנות זו כמה השלמות קטנות, שעלו בידי אחרי סריקה חוזרת של עיתון דואר היום הירושלמי:

1. בדקתי שוב וראיתי שמתחת להכחשת מזכיר הראי"ה פורסם גם תיקון מאת הישיבה עצמה, המבהיר כי רק כמה מחברי הרבנות הראשית השתתפו בחגיגת הסיום ולא "רבינו מרן הגרא"י קוק שליט"א ראש רבני ארץ ישראל". עדיין העובדה שהמזכיר טרח לפרסם הכחשה אומרת דרשני, וכאמור מסתבר שהדבר בא בעיקר כדי לציין שהראי"ה כבר אינו קשור פורמלית למוסד זה.
2. מאידך, כתוספת למה שכתבתי על כך שבתרפ"ג עדיין היה המוסד תחת חסותו של הראי"ה – בדיווח שגרתי אודות המוסד מקיץ תרפ"ג, נזכר שלומדיו הם כהנים וכי הוא עומד בנשיאות הראי"ה (דואר היום ג' אב תרפ"ג עמ' 3).
3. בהמשך לברכה על נישואי בת הראי"ה: הישיבה פרסמה ברכה דומה בתחילת תרצ"א כשנולדה לראי"ה מאותה בת נכדתו הראשונה (הרבנית ציפורה פרום יבדל"א). (דואר היום ד' תשרי תרצ"א, עמוד השער).

ודבר נוסף מן הצד: בספרו של הרב חיים הירשנזון, מלכי בקודש, חלק ג-ד, תרפ"ג, מכתב כ"ט (עמ' 185-186), ישנם חילופי דברים אודות ישיבה זו מתחילת חורף תרפ"א, כאשר רב אחד בארה"ב קרא בעיתונות אודות הקמת הישיבה כהכנה להקרבת הקרבנות והתפלא שהרי אין בימינו כהנים מיוחסים, והמחבר השיב לו בהתאם לשיטתו בעניין חידוש הקרבנות. מטבע הדברים אין כאן מידע חדש כלשהו אודות הישיבה, אך קוריוז מכל מקום.

שמחתי לעזור

איתם הנקין

ה, ח' באייר תשע"ה

שלום איתם!

יש לצרף גם את הידלדלות היהודים בעיר העתיקה באותם ימים, על רקע הפרעות, כגורם אפשרי לקץ הישיבה.

אני מצרף מסמכים שמצאתי בידי האספן ביל גרוס.

תודה רבה ולהשתמע,

איל

[המסמכים באדיבות אוסף משפחת גרוס, תל אביב]

[1] הכתובת הופיעה ברשימת מוסדות היישוב הישן ב"מדריך הארצישראלי" לאותה שנה, פורסם בין השאר בדואר היום י' אב תרצ"א.

"אין יותר את מי לשאול" – לדמותו של הרב איתם הנקין הי"ד / איל דודסון

בנוהג שבעולם, אדם כותב הספד ודברי זיכרון לאדם קרוב שהכיר. אני לא הכרתי את הרב איתם הי"ד, ופניו מוכרות לי רק ממפגשי בזק אקראיים. ובכל זאת, הכרתי אותו. הכרתי אותו באמצעות כמה מיילים שהחלפנו לפני זמן לא רב. זו הייתה הכרות קצרה שהשאירה בי רושם עז.

ומעשה שהיה כך היה: במרוצת עיסוקי בתולדות ירושלים נתקלתי בידעיה על ישיבת 'תורת כוהנים' שהקים הרב רא"ה קוק זצ"ל בעיר העתיקה. את הישיבה תיאר הרב קוק בעצמו באגרותיו: היא יוחזקה ללימודי הלכות המקדש וקודשיו, ונועדה לכוהנים כדי להכשירם לשעת הגאולה. ייסוד הישיבה הדאיג את השלטון הבריטי ואת ראשי ההסתדרות הציונית, שחשדו בכוונותיו של הרב, והם דרשו ממנו הבהרות. תשובתו הייתה נחרצת: בית המקדש מבטא את התוכן הפנימי של ישיבת ציון החדשה, והוא קום יקום על הר הבית – רכושו הבלעדי של העם היהודי. פרט לידיעות אלו, ולעובדה שהישיבה נוסדה בשנת תר"פ (1920) כמעט לא מצאתי מידע נוסף. כמה זמן פעלה הישיבה? היכן מוקמה? עד כמה היה הרב קוק בעצמו מעורב בה? תהיתי כיצד ייתכן שמוסד כה ייחודי אינו מוכר. הנחתי את הקושיות ב'צריך עיון', לזמן שאמצא להתעמק בכך.

לפני כמה חודשים פגשתי ידיד ותיק בבית כנסת ירושלמי – הרב יוסף אביבי, מחשובי חוקרי הקבלה של ימינו. שוחחתי אתו על התקדמותו במחקר שהוא עורך על קבלת הרב קוק, ולפתע הבזיק בראשי הרעיון לשאול אותו על ישיבת 'תורת כוהנים'. הרב אביבי ענה לי שהוא לא יודע להשיב על שאלותי, אבל יש יהודי אחד שכדאי לי להכיר, והוא אולי יעזור. הוא אוצר בלום, כך הבטיח לי. ליהודי הזה קראו איתם הנקין. שלחתי מייל, ותשובתו לא אחרה לבוא: היא הייתה מקיפה ומעמיקה, והגיעה למקורות מפתיעים – לא רק איגרות רבנים, אלא קטעי עיתונות ואפילו מודעות עיתונות וספר טלפונים משנות העשרים והשלשים. במסגרת עיסוקי אני מתכתב ומשוחח עם חוקרים לא מעטים, אבל הפעם נדהמתי מן ההתייחסות האיכותית והתכליתית. הבנתי מיד שהאיש מעברה השני של הרשת איננו תלמיד חכם מן הזן הרגיל.

את חלופת המיילים שלנו חתם הרב איתם במשפט: "שמחתי לעזור. ובעז"ה אגש אליך בהקדם בפדואל". לדאבוני העמוק הוא לא הספיק לגשת אליי, וכבר לא ייגש אלי לעולם. ואני נותרתי אבל ודואב על אבדן אדם יקר שלמעשה כלל לא הכרתי.

כשהתכתבתי עם הרב איתם ראיתי בדמיוני תלמיד חכם ותיק ומבוגר, ורק לאחר מותו שמעתי כמה צעיר היה. הרב יוסף אביבי, למדן מופלג בפני עצמו שהכיר כמה וכמה תלמידי חכמים, כתב לי בבוקר שלמחרת הרצח: "הבוקר סיפרתי לאשתי על השו"ת שלנו עם איתם הנקין הי"ד. הידע העצום שלו, הכתיבה הבהירה והחזקה והיכולת להקיף עניין שלם מכל פינותיו הקרובות והרחוקות היו דבר נדיר מאוד. בדרך כלל אומרים בעת פטירת אנשים חכמים זקנים 'אין יותר את מי לשאול'. ועתה אני אומר זאת על אדם צעיר שנהרג בדמי ימיו – אין יותר את מי לשאול. היה לנו אוצר בלום של חכמה ושל ידע, ואיננו עוד".

יכולתי לסיים כאן, אבל לפני זמן קצר הגיע לידי מאמר, אולי המאמר האחרון של הרב איתם הנקין, שהתפרסם בכתב העת 'המעין' בחודש תמוז האחרון. המאמר עוסק בשאלת היתר המכירה, וראיתי לנכון לצטט את פסקת הסיום שלו, שהיא שיעור מאלף בפני עצמו:

"ייתכן שהקורא שואל כעת את עצמו, אם כן מה היוצא מכאן, בעד או נגד היתר מכירה? שאלה זו אינה רלוונטית לנכתב כאן. דעתו הפרטית של כותב שורות אלו בנוגע להיתר המכירה, כסוגיה הלכתית כלל ציבורית, אינה מועילה ואינה מורידה כהוא זה. המסר כאן, כמו גם במאמרים הקודמים שכתבתי בנושא זה,

הוא אחר: את העובדות יש לברר בצורה מדויקת ומהימנה ככל האפשר, ולהיזהר מהטייתן בכוונה או שלא בכוונה על מנת שישרתו את העמדה הרצויה – כפי שניתן למרבה הצער למצוא בחלק גדול מהחומרים שנכתבו (ועודם נכתבים) בנושא השמיטה. המציאות נוטה מטבעה להיות מורכבת, וממילא הנטייה לתאר את הנתונים ההיסטוריים כאילו כולם עד האחרון שבהם אמורים לתמוך בעמדה הרצויה בהווה, הריהי רחוקה מרחק רב מבקשת האמת הראויה".

חבל על דאבדין. יהי רצון שנהיה ראויים למחיר שאנו משלמים על תקומת העם והארץ.

[פורסם בעלון היישוב פדואל]

ג. אלו עיתונים וכתבי עת קרא הרב קוק?

הרב קוק

חלופי מכתבים עם עוז בלומן

הקדמה:

היינו יחד במערכת כתב העת "אסיף" מאז הקמתו, אך מעבר לכך נפגשנו מדי שבוע והיינו חברים. התכתבנו בנושאים שונים, ומדי פעם הייתי מריץ אליו שאלות היסטוריות וביבליוגרפיות.

[מתוך מכתבו של עוז בלומן לעורכים]

ש: האם ידוע לנו אילו עיתונים או כתבי עת הרב זצ"ל קרא?

ואולי באופן כללי יותר – האם ידוע לנו מה מכל היבול שהיה במזרח אירופה, יכול היה להגיע לארץ ישראל בתחילת המאה העשרים (מלבד אנשים פרטיים שנשאוהו במזוודות)?

עוז בלומן

ת: שאלה טובה מאד. מובן מאלי שבהיות הראי"ה בחו"ל, היו נגשים לו רוב ככל העיתונים העבריים של מזרח אירופה, וברור גם בפועל שמהם הוא שאב את רוב ידיעותיו על המתרחש והווה בעולם הכללי מבחינה מחקרית, תרבותית וכו'. בתור דוגמא ראה ספרם של יעקב שביט ומרדכי ערן, 'מלחמת הלוחות' [1], על הדיון במרחב העברי בממצאים של הלוחות המסופוטמיים ומשמעותם על חקר המקרא – נושא שהראי"ה הגיב לו כמה פעמים, באדר היקר ועוד [2].

דוגמה נוספת להשלכות השיח האינטלקטואלי שבכתבי העת על הכתיבה ההגותית של הראי"ה באותן שנים, ראה במכתב הרצי"ה מתרס"ז ל"ח ברנר, שבו כתב ששני המאמרים האחרונים ב'עקבי הצאן' יסודם לפי דעתו במאמרו של פרופ' הרמן כהן ב'השלח', ירחונו של אחד העם (מניסן תרס"ד)[3]. שזה כבר מכניס אותנו לעולם המאספים הספרותיים שגשג גם הוא באותה תקופה.

כמובן אין זה אומר בהכרח שהיה לו מגוי על עיתון פלוני או ירחון פלמוני, אבל חשיפה כללית היתה ללא ספק.

לגבי ארץ ישראל, עד מלחמת העולם הראשונה המצב היה מסודר בהחלט, והיו מגיעים לארץ רוב העיתונים העבריים המזרח האירופיים החשובים, וחלק מהמאספים הספרותיים, אם למקצת הספריות שהיו אז ואם למגויים פרטיים (שהיו לרוב מעבירים אותו הלאה). למעשה, עיתונים ארצישראליים כמו 'חבצלת' היו מעבדים ומפרסמים מחדש חלק גדול מהתכנים החו"ליים, בעיקר בתחום הידיעות והחדשות. והיתה גם תנועה בכיוון ההפוך, של כותבים ארצישראליים שפרסמו את פרי עטם בעיתוני חו"ל.

לכן על השאלה העקרונית, מה היה יכול להגיע, התשובה היא כמעט הכל. לדון על גליון ספציפי ותוכן נידון אם הראי"ה ראה אותו או לא, זה כבר משימה קשה בהרבה.

בינתיים נזכרתי בעוד דוגמה, די מעניינת וגם בלתי מוכרת לרבים: בתקופה שלפני קבלת הרבנות בזיימל, השיב הראי"ה פעם אחת על חידה תורנית מורכבת שפורסמה ב'הצפירה' – שמו פורסם בין הפותרים.[4]

פתרונים מכוונים לזה הגיעו לנו
מאת ה' אקאנאווסקי (לובלין), ה' א מ פיורקא (גראיעווא),
ה' אלימלך וועקסלער (איש נעמי באדעססא) שלישה אלה היו
הראשונים ונכתבו בספר לקבל את האס"ף תרס"ח עם התשורה.
טווארשא לא הגיעו לנו פתרונים ר' אברהם יצחק הכהן
חתן הגאון ראב"ד בסאניוועז ר' אברהם מרדכי ווירניקאווסקי
מסלאנס ר' אלטער בארינבוים (סאטנוב, פ' פאד) . ר' אליעזר
איישינגין בוועליז ר' דוד מאיר פלאטא בהורדנא . ר' מנחם
טענדיל טאמילעס בפיראטין (לא כוון בציון י', ט"ו ט"ז) ר'
שניאור זלמן זעליקסאן בוועליז (לא דקדק בציון י"ט)

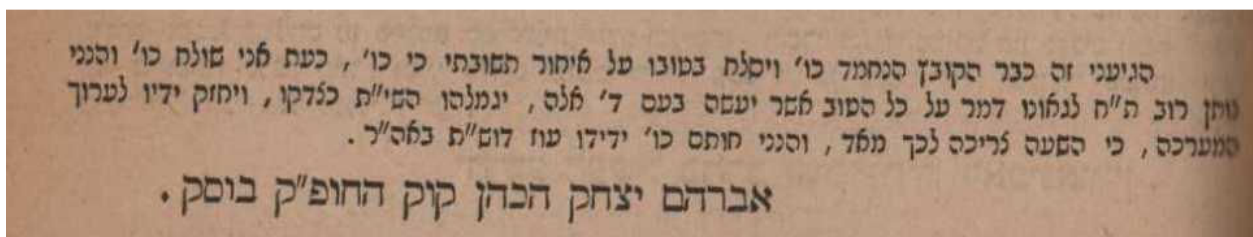
דוגמא נוספת לתגובה של הראי"ה לנעשה בבמות הספרותיות: לפי עדות רב"מ ליון[5] הדברים הידועים של הראי"ה על הספרות, הציור/ה וכו'[6], נכתבו במעין תגובה לדברים שכתב מ"ל ליליינבלום בלוח אחיאסף תרנ"ח.

ביחס לשאלה מדוע לא ניסה הרב לפרסם משהו בכתבי העת ובמאספים הספרותיים האירופאים, היו אמנם רבנים שנהגו לכתוב בעיתונות הכללית, אם בענייני העולם והעם ולעיתים אף בענייני תורה. אבל בפועל היה מדובר רק בבודדים פה ושם, מאז סגירת 'הלבנון' (שנחשב לבמה הטבעית של רבנים, לפחות מסוג מסויים) באמצע שנות התר"מ.

הראי"ה עצמו, עד הגעתו לבויסק בסוף תרנ"ו כמעט לא החל בהתמודדות עם אתגרי הדור, וכלום היינו מצפים ממנו לפרסם בעיתונות דברי מוסר או נסתר? וע"ע אופי הפרסומים שלו בתקופה זו – חבש פאר, עיטור סופרים, וגם דרושי מדבר שור שהוכנו אז לדפוס[7]. לא בדיוק תחומי עניין שקשורים לזירה העיתונאית.

השאלה היא אפוא על מה שבשנים תרנ"ז-תרס"ד. שאז החלה החשיפה האינטנסיבית להתרחשות המודרנית. ייתכן באמת שהוא לא הרגיש מספיק 'בבית' בעיתונות הכללית כדי להשתתף בה, ואכן שים לב היכן הוא דווקא פרסם באותן שנים: 'הפלס', הבמה האורתודוקסית המובהקת ביותר דאז וגם הבלתי ציונית.

עדיין אין זו תשובה מוחלטת, כי בסופו של דבר אף ב'הפלס' הוא לא הירבה מאד לפרסם[8], ובבמה ליטאית אורתודוקסית שפעלה באותן שנים, 'הפסגה', הוא לא פרסם כמעט בכלל (אם כי כתב לה מכתב ברכה).[9]

אין בדברים האלה משום תשובה סופית, אם כי בהחלט יש כאן פקפוק, לדעתי, על ההנחה שכתבי העת והמאספים הספרותיים היו "הבמה הטבעית" עבורו.

חלופי המכתבים עם יוסף אביב"י [10]

ל' בניסן תשע"ה

ר' איתם, שלום,

באחת הביבליוגרפיות ראיתי רשום :

פתרון חידה תורנית שכתב הרב אברהם יצחק הכהן קוק בעתון הצפירה.

המכיר אתה את החידה ואת הפתרון?

בברכה

יוסף

ת: כן. זו אנקדוטה קטנה וצדדית, שעיקר חשיבותה הוא בעצם הידיעה שהראי"ה שלח לעיתון פיתרון לחידה.

ב'הצפירה' י"ג ניסן תרמ"ז, עמ' 6 (לעולם לא אבין את הנורמה האקדמית שלא לציין למספרי העמודים בהפניות לעיתונות) פורסמה חידה מפולפלת בעלת 32 שורות קצרות ומחורזות "מכבוד הרב הג' המפורסם מוהר"ש זלמן אקסילראד נ"י בעהמ"ח ס' שו"ת מנורת שלמה". כחודש אחר כך, בגליון י' אייר תרמ"ז, עמ' 3-4, פורסם הפיתרון המלא של החידה (התשובה: חודש ניסן), ובין עשרת אלו שהצליחו לפתור אותה נזכר שמו של "ר' אברהם יצחק הכהן חתן הגאון ראב"ד בפאניוועז".

חודש טוב,

איתם הנקין

הערות:

[1] מלחמת הלוחות, יעקב שביט ומרדכי ערן, ת"א תשס"ד, עמ' 137-154.

[2] * אדר היקר, מהדורת תשכ"ז, עמ' מב-ג, ובספר לנבוכי הדור פרק לב. בסקירתו על הספר (אקדמות כה, לנבוכי הדור של הראי"ה קוק – מבוא לחיבור שלא הושלם, ירושלים תש"ע, עמ' 180) עמד איתם על זהות התכנים בשני מקורות אלה. בפורום 'ספרים וסופרים' של בח"ח כתב: "בכמה מקומות בחיבור יש התייחסות פולמוסית מפורשת לכמה מטענותיה הידועות של ביקורת המקרא, האפיגרפית והארכיאולוגית: סוף פרק נ"ב, ראש פרק כ"ו, פרקים ל"ב-ל"ד, ועוד. זאת מלבד התייחסויות מפורשות פחות במקומות רבים בחיבור; עוד בפרק ה' יש התייחסות מפורשת במידה דומה ואף יותר כלפי תאוריית האבולוציה, ובפרק ו' כלפי ביקורת התושב"ע(!). להתרשמותי, התמודדות זו עם הטענות המבוססות על המדע המודרני כלפי אושיות תורתנו, הריהי אחת משתי התימות המרכזיות שבחיבור, וכאמור הדברים מפורשים ונהירים, וכבר עמדו כאן על העובדה שאחד הדברים המייחדים את החיבור הנוכחי הוא בהירות התכנים שבו".

[3] צמח צבי, ירושלים תשנ"א, עמ' ב. אמנם ייתכן שדבריו אלו נאמרו בעיקר מתוך ניסיון לקלוע לטעמו של ברנר; השווה מכתבו מתרע"ו לרב "הנזיר", שבו הסתייג מההשוואה בין כמה ממושגי הפילוסופיה הכללית

ובין תוכני המאמרים שבעקבי הצאן (דודי לצבי, ירושלים תשס"ה, עמ' נא) [* הערה זו והפסקה שלידה עובדו על פי הערה 14 במאמרו 'לנבוכי הדור' הנ"ל עמ' 175].

[4] ראה בהמשך התכתבות בין יוסף אביב"י לאיתם

[5] כך משער הרב יעקב פילבר בספרו כוכבי אור (ירושלים, תשנ"ג), עמ' 57. וכן ראה גם דסברג, אורי. הקדמת הרב לשיר השירים (טללי אורות ח (תשנ"-תשנ"ט) עמ' 164. עדות ישירה של ר' בנימין מנשה לוין לא מצאנו.

[6] [* עולת ראי' ח"ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' ג'. הדברים פורסמו בעילום שם הראי"ה בקובץ המזרח, קראקא תרס"ג בעריכת זאב יעבץ. בכך יש מן הקושיה על ההגדרה כי הראי"ה מיעט לכתוב בכתבי עת אירופאים]

[7] עיטור סופרים – וילנה תרמ"ח, חבש פאר – ורשה תרנ"א, מדבר שור – תרנ"ט. [* ביחס למוסר אביד, ראה במאמרו 'לנבוכי הדור' הנ"ל עמ' 187, הערה 45].

[8] שלושה מאמרים (?). האחרון שבהם – 'אפיקים בנגב פורסם בסוף שנת תרס"ב ותחילת שנת תרס"ג – 1903. [* ראה עוד במאמרו באקדמות כה, במאמרו 'לנבוכי הדור' הנ"ל, עמ' 176 בהערה 16 ולידה].

[9] הפסגה, חוברת ב (וילנה, תרנ"ז) עמ' 77

[10] הקדמה מאת יוסף אביב"י לחלופי המכתבים:

בזמנו קראתי את הביקורת שכתב ר' איתם על ספרו של הרב נריה גוטל, מכותבי הראי"ה. קראתי והתפעלתי. מעודי לא ראיתי ביקורת כל כך נוקבת, שמגלה רוחב ידיעות והבנה עמוקה וחודרת מאין כמותם. אחר כך קראתי מאמר של ר' איתם על ר' יוסף שפוצ'ניק, ושוב התפעלתי מהכתיבה הבהירה והנוקבת ומהידע העצום שאסף בשקידתו מספרים וממאמרים נידחים.

כתבתי לו מייל, ובו החמאתי על כתיבתו.

אחר זמן מצאתי באחת הביבליוגרפיות של כתבי הראי"ה שורה זו:

פתרון חידה תורנית שכתב הרב אברהם יצחק הכהן קוק בעתון הצפירה.

יגעתי הרבה ומצאתי פשר שורה זו. אבל הציון הזה לא הוביל לחידה שהראי"ה קוק כתבה בעצמו, אלא לחידה תורנית של פלוני, ובין פותריה נזכר 'ר' אברהם יצחק הכהן חתן הגאון ראב"ד בפאניוועז'. תמהתי אם ר' איתם מכיר שורות אלו בהצפירה.

שלחתי אליו מייל ובו שאלתי 'האם אתה יודע מה פשר הציון הזה: פתרון חידה תורנית שכתב הרב אברהם יצחק הכהן קוק בעתון הצפירה'. הוא כמובן שלח אלי מייל ובו התשובה המדויקת במלואה. תמהני אם יש אדם נוסף שהיה יודע להשיב.

אחר כך שאלני איל דודסון על ישיבת תורת כהנים. לא ידעתי מאומה עליה, ולא יכולתי לענות על שאלתו.

בבורותי שלחתי אותו אל ר' איתם – היודע כול. ואכן, ר' איתם ענה לו משלם, כל הידיעות היו מונחות אצלו בקופסה, מסודרות כמרגליות ומאירות כצוהר בתיבה.

דרך כלל סופדים לתלמיד חכם זקן ובא בימים כי 'מעשה אין את מי לשאול'. מלים אלו יפות שבעתיים לתלמיד חכם צעיר שנהרג לא בקיצו, ומעשה אם ישאלוני כגון דא אומר בצער נוקב 'כתובת היתה לנו, אבל איננה עמנו, ומעשה אין את מי לשאול'.

ד. ביקורת על המשך הדפסת תיקוני הצנזורה בספריהם של גדולי ישראל

צנזורה במשנה ברורה

נערך על פי תגובותיו של הרב איתם הי"ד בדיון בפורום 'ספרים וסופרים' ב'בחדרי חרדים' בסוף שנת 2009.

[הרב שי הירש, תושב נריה, אסף ליקוטים בנושאים שונים, מכתבותיו של הרב איתם בפורום הנ"ל. הוא העמיד לרשותנו את כל הליקוטים ומתוכם בחרנו להתמקד בנושא אחד. הספדו המרגש של הרב שי על הרב איתם הי"ד ניתן לקריאה כאן.]

בסוף הכרך של משנ"ב הלכות שבת (סו"ס שד"מ; שעמד, ככל ספרי הח"ח לפני הצנזור) הוא מתייחס פעמיים (בביה"ל ובשעה"צ) לשמירת השבת על ידי חיילים יהודים, ושם הוא ממליץ לעשות כל מה שאפשר לפני שבת כדי שלא יזדקקו לעשותו בשבת, ומציין שבמקרים רבים לא אכפת למפקדים באיזה יום בדיוק תיעשה עבודה מסוימת, העיקר שתיעשה.

לאחר העצה הנ"ל הוא מוסיף ואומר דבר מעניין ביותר: שאם לא יתאפשר לחייל לעשות את המלאכה בערב שבת, כעצה הנ"ל, וכעת הגיע זמן בין השמשות, מוטב שיימנע מלעשות זאת מרצונו בין השמשות, שאז הוא ספק חילול שבת הנעשה מרצונו, אלא ידחה את המלאכה לשבת עצמה (!) שאז הוא מוכרח לזה ואין עליו

איסור. במילים אחרות, אי ביצוע מלאכות ופקודות בצבא הצאר, היה בפועל עניין של פיקוח נפש. אמנם, לאחר שכתב המשנ"ב כדברים הללו, הוא נמלך והוסיף שיש מקום לדחות זאת, מצד שאם יקדים יינצל אולי מחילול שבת, עיי"ש, וסיים בצריך עיון.

בראש ספר 'מחנה ישראל' שכתב הח"ח עבור היהודים שגויסו לצבא הרוסי מופיעה מודעה ארוכה למדי, אשר גם בה, בין השאר, כותב הח"ח שניתן לעשות את עבודת הצבא בשבת, אם אין המלכות רוצה שהדבר יתעכב עוד יום. וזהו, כמדומני, ההסבר להודעה שבפתח 'מחנה ישראל' – החפץ חיים רצה להרגיע את לב החיילים היהודיים, וגם להרחיק מהם סכנת חיים שעלולה להיגרם אם יימנעו מלעשות את עבודת הצבא בשבת (ובתנאי, כמו שכאמור כתב בביה"ל, שאי אפשר לעשות זאת מבעוד יום ושהמפקדים דורשים שזה לא יתעכב לאחר השבת).

אמנם נוסחה וצביונה של המודעה מעיד ללא ספק על ההכרח הצנזורי שהביא לכתיבתה והצבתה בראש הספר. ולגבי האורך, אין בכך כלום, צא וראה שבהקדמת נחל יצחק (לגרי"א ספקטור) ובהקדמת הערוה"ש (חו"מ) יש עמוד שלם של דברים מסוג זה עם כל השבחים המזוייפים לקיסר ירום הודו בכבודו ובעצמו יימח שמו, שכל כולם אינם אלא מכורח הצנזורה (וצחוק עשו מדפיסי הערוה"ש במהדורות החדשות שבדורנו, שהותירו עמוד זה על כנו להתנוסס בראש הספר, ולא ידעו שפתיחה זו הושמטה תיכף בפעם השנייה שנדפס ערוה"ש חו"מ, על ידי בת המחבר בעצמה [1]). ובוודאי שספר המיועד לחיילים יעמוד שבעתיים לפני עיני הצנזורים, מומרים לרוב, ועל כן נדרשת השתדלות מסוג זה כדי למנוע עיכובים והפתעות בהדפסת הספר. אולם היות שנוספו לדברים גם הוראות הלכתיות, אי אפשר לפוטרו באמירת 'נו, בשביל הצנזורה', כי אחרי הכל יקראו החיילים ויבואו לפעול על פיהן. ואכן מה שכתב במודעה הריהו זהה למה שכתב במשנ"ב כפי שהבאתי – שבמקרים רבים לא אכפת לממשלה שהעבודה תיעשה דווקא בשבת עצמה (אלא שתהא מוכנה לשבת), ובמקרים בהם היא מתעקשת על כך יש לבצע זאת – והנימוק הוא, כפי שהסברתי, מפני חשש נפשות (דבר שכמובן לא היה יכול להיכתב במפורש בהקדמה המפארת את הקיר"ה, אבל הריהו ברור מן המציאות).

[הקטע הבא – בגופן אפור – הוא הערה של שמריה גרשוני, שהשתתף באותו דיון. כיון שהדברים השתלבו בדברי הרב איתם, והוא אף הגיב להם בהשוואת דברי המשנ"ב לדברי ערוה"ש (השוואתו הובאה כלשונה בהערת שוליים), השארנו את הדברים כפי שהם].

עוד בנושא פסיקה של המשנ"ב, שנכתבה מפני הצנזורה, אני מביא את הראשונה שבהן (על פי סדר הדפוס). לגבי האיסור לברך בגילוי ראש מוסיף המשנ"ב (סימן ב סעיף ו בתחתית העמ', בתוספת כוכבית):

"לבד היכא שיש חק לילך בגילוי ראש לפני השרים והשופטים, צריך לילך בגילוי ראש [2], ודינא דמלכותא דינא".

ולמרות שעל פניו, ברור שזו תוספת בשל הצנזורה (וכלל לא ברור מי המוסיף), כתב הרה"ג דוב ליאור בשו"ת 'דבר חברון' או"ח סימן ד, בתשובתו לשאלה על מדינות (צרפת?) שאוסרות ללכת עם סממן דתי בולט:

"היות שאין בזה גזירה על דת – על יהודים בשל יהדותם אלא למניעת התפרצויות לאומניות, הרי שחל על כך דינא דמלכותא ויש לכבד חוקי המלכות. כעין זה מובא במ"ב (בהערה בשער הציון סוף סימן ב), לגבי חוק מדינה לילך בגילוי ראש לפני מנהיגיה שיש לכבד את החוק".

בברור שערכתי עם עורך הספר, הרב יצחק נמני, התברר לי שהוא הציג בפני הרב ליאור את הטענה שההערה הזו היא תוספת של/מפני הצנזורה, אך הרב ליאור התעקש להשאיר את התשובה כפי שהיא.

יש דברים מוזרים יותר שנכתבו במשנ"ב בשל הצנזורה (אכן לעיתים באופן של הערה בכוכבית[3]). והרי לדוגמא מקרה אחד, שאף נוגע לנושא שלפנינו:

בסימן שכ"ט (מלבד שנשתנה הכל מ"גויים" ל"אנס", וכפי שנעשה בחלק מהדפוסים האירופיים של הרמב"ם והשו"ע – מקרים כאלה אין לספור), בסוף ס"ק י"ז נוספה הערה מסוג השכיח לכאורה בהוספות מפני הצנזורה: "וכבר נפסק בגמרא דינא דמלכותא דינא. אולם במקרה זה מדובר בשיבוש הלכתי חמור, כי משום דינא דמלכותא בלבד לא יהא מותר לחלל שבת, אלא ההיתר בו מדובר שם (לצאת עם הגויים לגרש את הבאים לשלול ולבוז בז) הריהו משום איבה שיש בה סכנה בחשש מתגובת השלטון (וע"ע בחידושי הרעק"א לאו"ח ריש סי' ש"ל, ושו"ת חתם סופר יו"ד סי' קל"א[4]).

ישוב יש לתמוה על מו"ל דורנו, שמוסיפים להדפיס באדיקות את "חידושיה" של הצנזורה הרוסית ואף נגד ההלכה.

הערות:

[1] * ב'ביקורת ספרים על 'כתבי ערוך השולחן' בעלוני ממרא 121, קרית ארבע תשס"ח, עמ' 171 בהערה 22 ולידה כתב הרב איתם הי"ד: "תמוהה היא הכללתה של הפתיחה "כבוד מלכות": הרי פתיחה זו לא נכתבה אלא כדי לפייס את הצנזורה הרוסית. אין כאן המקום להרחיב בראיות, ונסתפק בציון העובדה שכשכתבו של הערוה"ש, בריינה וולברנסקי, הדפיסה בוורשה תרע"א מהדורת צילום של חלק חו"מ, היא השמיטה לחלוטין את ההקדמה הנ"ל – דבר המדבר בפני עצמו". ראו גם במאמרו של הרב איתם 'סדר כתיבת והדפסת ספרי ערוך השולחן', חצי גיבורים – פליטת סופרים, גיליון ז', נ"י תשע"ד, בפרק 'ספר ערוך השולחן ופגעי הצנזורה', עמ' תק"כ-תקכ"ד].

[2] הערת הרב איתם הי"ד: בהקשר כדאי מאוד לציין את הדברים המאלפים שכתב הערוך השלחן בעניין זה, במקום אחר לגמרי, שחושפים – שוב – את הרקע שלאורו הוכרח המשנ"ב לכתוב את דבריו: "יראה לי דבמקום שיש קפידת הממשלה על מי שהולך בכיסוי קטן תחת הגדול [=היינו בבתי משפט וכו', כנזכר במשנ"ב] ומענישין על זה, דאסור לילך שם בכלל [=עם כיפה מתחת לכובע], דפשיטא שיש לחוש שיפגשנו השוטר ומחמת יראתו יטלנו מראשו ויצניעו בכסותו, כאשר כן קרה כמה פעמים בעניין זלל (ערוך השולחן אורח חיים, סימן שלא סעיף ק"ד).

[3] * עוד הערות מסוג זה המסומנות בכוכבית בתחתית דף המשנ"ב, ראה סי' קצט ס"ק ל' (הערה שזוהה להוספה לסעיף י"א בשו"ע שם), סי' רכ"ד ס"ק טו, סי' ש"ו ס"ק נ, סי' ש"ז ס"ק י"ח (והשווה להערה דומה שם על בה"ט), סי' של"ט סעיף ד' (לשו"ע), סי' תנג ס"ק א בש"ת (המצטט את מהרי"ל, בהערת המדפיסים כתבו: "ליתא במהרי"ל, וכן בשערי תשובה שבשולחן ערוך. ואולי הוא הוספת הצנזור"), סי' תקכ"ט סעיף ד' (לשו"ע), סי' תרל"ז ס"ק ב' (במשנ"ב הוספה המילה 'בזה"ב', והמדפיסים הוסיפו בהערה: "בזה"ב – בזמן הבית, והוא תוספת הצנזור").

[4] * לאור דברים אלה בולטת וקשה יותר הערת המשנ"ב בסי' ש"ל ס"ק ח': "ודע דהרופאים בזמננו, אפילו היותר כשרים ... שנוסעים כמה פרסאות לרפאת עובדי כוכבים ומזלות ... ואין להם על מה שיסמוכו, דאפילו אי נימא דמותר לחלל שבת באיסור דרבנן משום איבה בין העובדי גלולים, איסור דאורייתא בודאי אסור לכולי עלמא, ומחללי שבת גמורים הם במזיד, השם ישמרנו".

ה. 'שובו לבצרון אסירי התקוה' – על רבנות פתח תקוה

'שובו לבצרון אסירי התקוה' – על רבנות פתח תקוה

חלופי מכתבים עם אורי רדמן

הקדמה:

כמו רבים אחרים גם אני כאשר חיפשתי מידע פניתי אליו בתור מומחה להסטוריה ועולם הרבנות (וכמו אחרים רק לאחר מותו התוודעתי לגילו הצעיר, דבר שגרם לי הפתעה גדולה). פניתי אליו לפני פירסום מאמרי (המעין טבת תשע"ב) על מועמדות הרב אברמסקי לרבנות פתח תקוה בשנות תרפ"ח-תרצ"א. וכפי שתראה גם הוא התייעץ עמי ברוב ענוותנותו על מעומדות הרב מטברג לרבנות ת"א, ולא יכולתי לעזור לו.

[מתוך מכתבו של אורי רדמן לעורכים]

בתאריך 22 באפריל 2010 19:05, מאת אורי רדמן :

לאיתם הנקין השלום והברכה.

אני פונה אליך בעקבות מאמריך בעלוני ממרא על הספר "מכותבי הראיה".

ברצוני לברר האם ידוע לך על התייחסות כל שהיא של מרן הרב לפרשת מינויו של הרב אברמסקי לרבה של פ"ת, ולכל השתלשלות שנלוותה לפרשה זו במשך השנים תרפ"ח-תרצ"ב. למעט מכתב תודה של הרב אברמסקי לרב קוק שהתפרסמה בספר "מלך ביופיו" (חלק ראשון, עמ' 192) וכן איגרת של ר' חיים עוזר לרב קוק שהתפרסמה בקובץ איגרותיו (אגרות ר' חיים עוזר, בני ברק תש"ס, חלק שני, אגרת תרפ"ד), אינני מכיר שום התייחסות של הרב קוק לטרגדיה הזאת (בו ציפה הרב אברמסקי לשחרורו משלטון הסובייטים ובינתיים מינו את הרב כ"ץ לרבה של פתח תקווה). למותר לציין שפרשה זו היא בעלת חשיבות ערכית ומוסרית ואולי גם הלכתית.

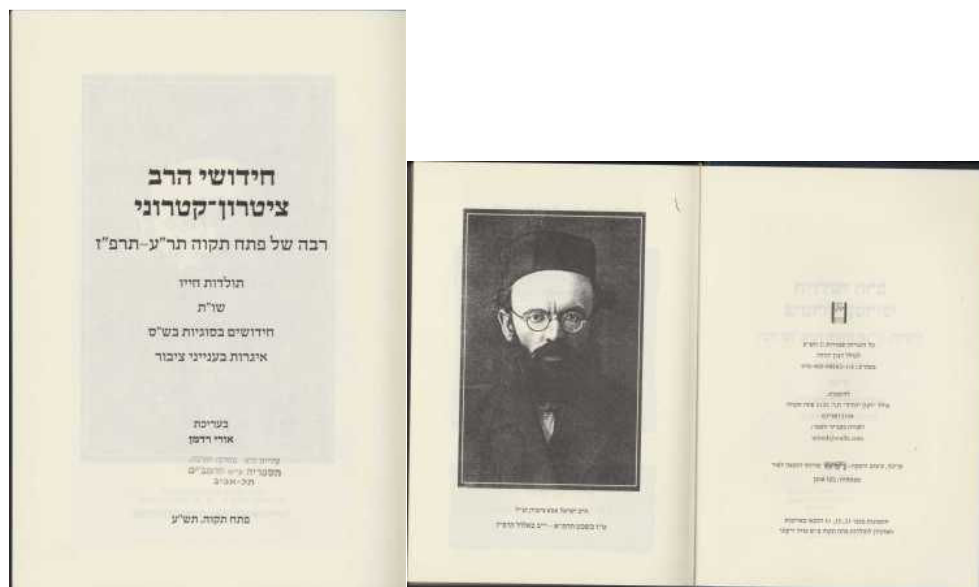
בידי מספר צילומי מכתבים של הרב אברמסקי המפציר במועצה המקומית פתח תקווה לחכות לו (חלק מהמכתבים הן ממש לפני שחרורו). איש הקשר של הרב אברמסקי בעניין זה היה ר' מיכל רבינוביץ בעל חנות הספרים "דרום" כמו כן מטעם המועצה בפתח תקווה ניהל את הקשר עימו מרדכי סלומון, כך שיכולים להיות מכתבים לשני האישים הללו או לפנחס מאירי יו"ר המועצה המקומית באותן שנים או לר' חיים עוזר או לרב אברמסקי עצמו.

העיסוק שלי בפרשייה זו הוא המשך לספרי שהוצאתי לאחרונה לאור "חידושי הרב ציטרון קטרוני", שבו כתבתי ביוגרפיה על הרב ציטרון מי שכיהן ברבנות פתח תקווה עד שנת תרפ"ז (חתן הרוגוצ'בר).

אודה לך אם תמציא לי מידע על הנ"ל.

בברכה וסליחה על הטירחה

אורי רדמן כולל "רצון יהודה" – פתח תקווה.

נושא: Re: הרב קוק והרב אברמסקי

לכ' הרב אורי רדמן,

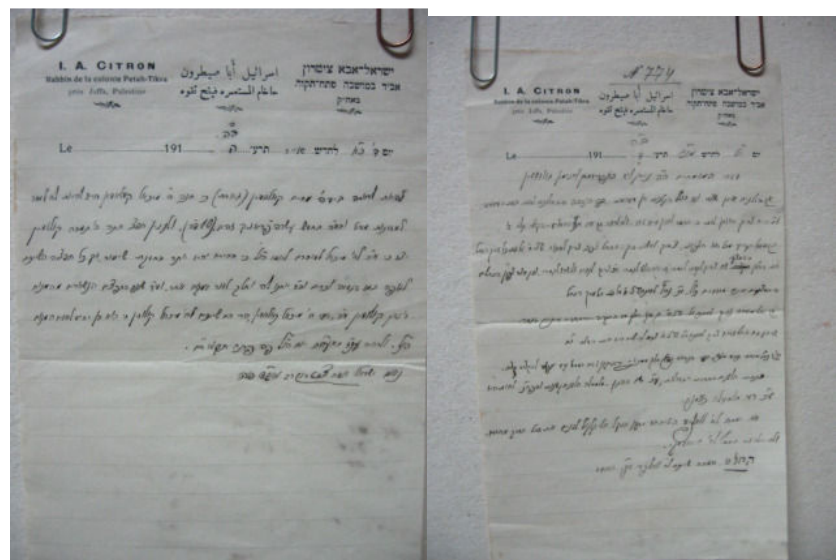
שלום וברכה. ראיתי את הספר הנפלא של הרב ציטרון שערכת בשנים האחרונות, ועוד טרם היה סיפק בידי להתיישב ולעיין בו במתינות הראויה. ייש"כ כמובן. שנה-שנתיים בטרם יצא הספר לאור (אף שכבר ידעתי על עצם הכנתו על ידך) ערכתי בעצמי מאמר תולדות קצר על הרב ציטרון, וכמובן עתה הוא מיותר, מתוך שאני מניח שעסקת בכך בהרחבה. (מה שעניין אותי בעיקר, בשעתו, היתה פרשת היחסים המורכבת שלו עם חותנו הרוגאצ'ובר. בעניין זה נפלו כותבי העבר בכמה שגיאות היסטוריות, דוגמת ייחוס קונטרס שבסוף צפנת פענח זרעים לרב ציטרון, בעוד שהוא נכתב על ידי גיסו הרב אבא דוד פיינגולד, וכן ההסבר לפיו המכתב עליו דיבר הרוגאצ'ובר עם בתו, ע"פ סיפור ידוע [1], היה זה שכתב בתרפ"ז נגד הראי"ה, בעוד שהדבר אינו יכול להיות ע"פ האמור בסיפור עצמו. וכיוצא בהנה).

ואגב, לגבי פרשת מינוי הרב ציטרון בתרע"א, איני יודע אם ראית, אך בשו"ת נשמת חיים מהדורת תשס"ח, כרך חו"מ סי' נ"ג, יש מכתב של הרב חיים ברלין מירושלים לקהל פתח תקוה, ובו הוא מבקש שימנו עליהם לרב את בנו של רבם המנוח הרב אהרן הכהן אורלנסקי, ה"ה הרב אברהם יעקב אורלנסקי, ולא יבקשו רב מבחוץ.

לגבי פרשת מינוי הרב אברמסקי, לא יצא לי להתמקד בזה ועל כן לצערי אין בידי מידע מלבד המפורסם בד"כ ושוודאי ידוע לך. בעצם, אני רואה שלא ציינת את **המכתב הכי חשוב עבורך** שידוע לע"ע, והוא מכתבו של הראי"ה קוק עצמו לרב אברמסקי, מי"ב אייר תרפ"ח, בעניין הרבנות בפתח תקוה. המכתב נדפס ב'אוצרות הראי"ה' (מהדורת תשס"ב) חלק א' עמ' 481.

אני ממליץ לך לגשת ל"בית הרב" בירושלים (צריך לתאם מראש בטלפון, רצוי עם רחל לנדאו), שם תוכל לעיין בהרבה חומרים ארכיוניים המסודרים לפי נושאים ותאריכים, וייתכן שתמצא עוד איגרות של הראי"ה המתייחסות לפרשה זו.

ג.ב. ייתכן שהדבר בבחינת "חמץ שעבר עליו הפסח", אך בכל אופן אני מצרף לאימייל זה צילומי שני מכתבים מקוריים של הרב ציטרון, משנת תרע"ד-תרע"ה, שהועמדו בשנה שעברה למכירה פומבית על ידי בית המכירות "בן עמי" (ואיני יודע אם נמכרו בפועל).

בברכה, ואשמח לעזור בכל שאוכל,

איתם הנקין

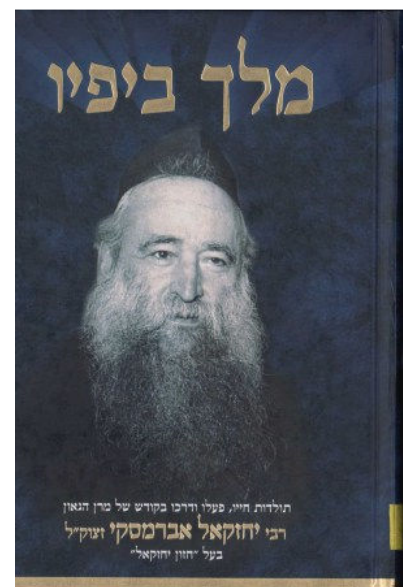
בתאריך 23 באפריל 2010 00:02, מאת אורי רדמן :

לאיתם, יישר כוח על התייחסותך לספר ועל תשובתך המפורטת.

1. גבי פרשת המכתב של הרבנית ציטרון לאביה, דבר המוזכר בזכרונותיו של משה בלוי (ראה הערה [1]) התייחסתי לכך בספר, ולדעתי הרוגז'בר כן התייחס למכתבו על הרב קוק, ולא בעניין ייחסו לציונות כמו שכתב משה בלוי עצמו.
2. לא ידעתי על מכתבו של ר' חיים ברלין שציננת, וייש"כ לך על הפניה זאת. בכלל נמנעתי מלכתוב על מינויו של הרב ציטרון לרב בפתח תקווה, מכיוון שהדבר לא עבר בצורה חלקה. בנו של הרב אורלנסקי (אברהם יעקב הי"ד) טען שהרבנות הזאת מגיעה לו והוא תבע את הרב ציטרון לדין תורה אצל הרב פרנק שפסק כנגד הרב ציטרון. בספר הר צבי זרעים (ח"ב סי' כ"ג) בעניין כלאים מתייחס הרב פרנק להסבר הרב ציטרון בפירוש הסוגיא של ערוגה, והדברים מובאים בספר באופן סתמי. מנגד מצויים בידי מכתבים ופסקי דין וחלוקת צוואה של הרב אהרון אורלנסקי בהם מוכח שכל המשפחה כולל כל האחים והאם באו לדון לפני הרב ציטרון, מדברים אלו נראה שהעניין היה קצת יותר מורכב. על יחסו של ר' חיים ברלין לרבנות הרב ציטרון, הערתי בספר שהיה עליו לחץ רב מבני המושבה למנות את הרב ציטרון. בכלל בני פתח תקווה העדיפו גם במקרה של הרב ציטרון וגם במקרה של הרב אברמסקי רב מחו"ל ולא רב בן הארץ. והיו מבני היישוב הישן שהתמרמרו על כך. הדבר צ"ע, מדוע הן נמנעו ומה היה יחסו של הרב קוק לכך.
3. תודה על "המכתבים" ששלחת אלי. בחלק האיגרות ויותר מכך בחלק החוזים ופס"ד (שאינם מנומקים) הבאתי רק חלק קטן מעשרות המסמכים הנמצאים ברשותי, למעשה בחלק החוזים ומעשה ב"ד הבאתי רק דוגמא אחת מכל סוג. מכיוון שכך אין זה "חמץ שעבר עליו הפסח". אך יתירה מזו גם "מכתבים" אלו היו אצלי.

בתודה על כל המאמץ והאינפורמציה שהוספת לי.

בברכה אורי

נושא: Re: Re: הרב קוק והרב אברמסקי

שלום וברכה.

לגבי המכתב של הרוגאצ'ובר אכן נפלה טעות בזכרוני, ומה שהיה לי לתקן הוא בדיוק כפי שתיקנת אתה, שלא ייתכן שהכוונה למכתבו ב'אור לישירים' (עמ' 56), שנדפס שנים רבות לפני שבתו עלתה לארץ.

לגבי פרשת הרבנות בפ"ת אחרי הרב אורלנסקי, תודה על המידע. לא ידעתי בפירוט, אבל אכן היה אפשר להבין שמשוהו שם הסתבך. אמנם, האשם לכאורה בכל אופן אינו הרב ציטרון, שבא מחו"ל, אלא קהילת פתח תקוה עצמה שלא חפצה בבנו של הרב הקודם.

לגבי הרבנות, באופן כללי דומה שמושבות היישוב החדש לא נטו לבחור רבנים מקרב היישוב הישן בירושלים. הרב אהרן אורלנסקי עצמו הרי לא גדל בירושלים. לא למותר לציין שרבני ירושלים עצמה וראשי ישיבותיה בתקופה זו, רובם ככולם, הובאו אף הם מבחוץ... ועיין באיגרות הראי"ה ח"א עמ' קל"ז ("ולא היתה ירושלים בפרט, ולא א"י בכלל, צריכה לבקש רבנים מן החוץ מצד חסרות גדולת התורה שבת"ח שבא"י, כ"א מצד חסרון הפרסום שבהם, ומצד מניעת השמוש הנסיוני בהנהגת רבנות". ואכמ"ל בזה).

בברכה

איתם הנקין

בתאריך 23 באפריל 2010 11:24, מאת אורי רדמן :

שוב תודה רבה.

נראה שהעדפת רבנים מחו"ל על פני בני היישוב הישן לא הייתה רק נחלתם של בני העיר פ"ת, אלא גם של הרב קוק עצמו. גם יוסי אבנרי התייחס לעניין זה (הן בעבודת הדוקטורט שלו והן במאמרו 'הרב קוק זצ"ל ויחסיו עם היישוב הישן בתקופת "העליה השנייה"', שרגאי ב, תשמ"ה, עמ' 30-11). לדעתו, הרב רצה רבנים שיהיו נאמנים לו ולא לבני היישוב הישן, וכן שיזדהו עם מהלך התחייה.

על אף כל הנ"ל נראה לי שהעניין לא מוצה, ובייחוד שמערכת הקשרים של הרב קוק עם אישים כמו הרב חרל"פ (ששמו עלה כמועמד) ידועה. ויותר מכך כאשר נוסדה הרבנות הראשית הרב העדיף למנות לה רק רבנים בני ירושלים וזאת על פני הצעתו של הרב ציטרון למנות רבנים גם בני היישוב החדש.

דרך אגב בידי צילום מכתב של ראשי העיר פ"ת לרב כהנמן לבוא לכהן בעירם (וזאת לאחר שהרב אברמסקי הודיע שהוא נאלץ לוותר על כהונתו) במכתבם הם כותבים לו שהמינוי נעשה על דעת הרב קוק וכו' ובלשונם: "ודעתו (הרב קוק) הייתה נוחה מאד ממינוי זה". המכתב הוא מתאריך כד תמוז תר"ץ. ממכתב זה, כמו גם ממינוים של הרבנים אברמסקי וראובן כ"ץ, נראה שהייתה העדפה דווקא לרבנים המזוהים עם אגודת ישראל, כך שגם סברתו של אבנרי עדיין צ"ע. בברכה אורי

שולח: א. ה.

נושא: Re: Re: Re: הרב קוק והרב אברמסקי

אגב כך אעתיק לפניך עניין שדנתי בו באיזו הערה אצלי (כחלק מהגרסה הארוכה של מאמר ידידי שמריה גרשוני, על הרב שמעון שקופ ומרכז הרב. הגרסה המקוצרת פורסמה ב'המעין' תשרי תש"ע, הנוגעת גם לרב ציטרון, ושמה תוכל לאמת את השערתך:

בספרו של הרב ז"א רבינר, 'רבנו מאיר שמחה הכהן', תל אביב [תשכ"ח], עמ' קנ"ט, מובאת עדות אדם שראה אצל הרב ישראל אבא ציטרון (אב"ד פ"ת) מכתב שקיבל מהרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, שהמליץ על הרב אברהם אהרן הכהן בורשטיין ש"ידע ויבין לנהל עניני העיר העברית בדרכי שלום". הכותב טוען שהרב בורשטיין היה אז מועמד לרבנות תל אביב – אולם הדבר אינו מסתבר, שכן בקיץ תרפ"ג נבחר לתפקיד זה הרב שלמה הכהן אהרונסון ('אנציקלופדיה של הציונות הדתית', כרך א, תשי"ח, טור 41), ובחירות נוספות כלל לא עמדו על הפרק בזמן בואו של הרב בורשטיין; כנראה איפוא, שהביטוי "העיר העברית" נאמר על דרך הכלל – עיר ביישוב החדש [2]. ייתכן גם שהמסמך שראה אותו אדם היה למעשה המלצה על הרב אהרן הכהן אורלנסקי, קודמו של הרב ציטרון בתפקיד, שאכן התקבל לתפקידו בהמלצת הרמ"ש הכהן (ראה 'ספר היוכל למלאת חמשים שנה ליסוד פתח תקוה, ת"א תרפ"ט, עמ' תל"ב), ושמו הדומה לשמו של הרב בורשטיין יכול להסביר את מקור הטעות (אם כי מידי ספק לא יצאנו). נ.ב. איני בטוח שהרב ראובן כ"ץ היה מזוהה בזמן כלשהו עם אגודת ישראל.

בברכה

איתם הנקין

2010/4/23 אורי רדמן

אין לי שום ידע בעניין זה, וכמובן שגם את המכתב לא ראיתי. בכל אופן לא ברורה לי התמיהה שלך, הגאון מטברג עלה לארץ בתרפ"ד. מקובל הוא שכל הרוצה לעלות לארץ עושה את הכנותיו זמן רב, יכול להיות שעוד בתרפ"ג (זמן מועט יחסית לפני בואו) הוא או אחדים ממכריו התעניינו בשבילו ברבנות תל אביב, ומכיוון שכך האור שמח שלח את מכתבו לתלמידו הרב ציטרון. יותר קל להסביר זאת על פי השערת מאשר לשנות גם את שם נשוא המכתב וגם את שם הנמען כהשערתך. (בכלל לא כל מכתבי ההמלצה לרבנות באו לידי ביטוי בהתמודדות מעשית, יכול להיות שזה מכתב גישוש, ולאחר שהוסבר לאור שמח שיש להם מועמד אחר, הגאון מטברג ירד מעניין. לי למשל יש צילומי מכתבים של המלצות רבנים מחו"ל אשר נשלחו לאחר הבחירה ברב אברמסקי ולאחר הבחירה ברב כ"ץ, הממליצים על רבנים מסויימים לרבנות פ"ת. למשל המלצה על הרב יואל סורוצקין אחיו של הרב סורוצקין המפורסם. ועוד).

זכור לי מכמה מקומות שהרב כ"ץ היה מזוהה עם אגודת ישראל (יכול להיות שלא היה פעיל) גם בערך על שמו בויקיפדיה הדבר מוזכר.

שולח: א. ה.

נושא: Re: Re: Re: Re: הרב קוק והרב אברמסקי

הרב בורשטיין עלה לארץ בסוף תרפ"ד (כ"ו אלול), ואילו הבחירות לת"א היו יותר משנה לפני כן. בעל הסיפור (המובא בספר 'רבינו מאיר שמחה') היה סבור שהוא עלה לארץ כחלק מהיותו מועמד, כלומר שההתמודדות היתה עוד לפניו. אמנם בלאו הכי, אף אם נניח שבפרט זה בלבד טעה בעל הסיפור, עובדה לא מוכרת היא שבאיייר תרפ"ד קיבל הרב בורשטיין את רבנות העיירה ליבוי שבליטא (ומסיבה לא ידועה בחר לבסוף שלא לממש זאת אלא לעלות ארצה), כלומר שבודאי לא היה מדובר בעלייה שתוכננה זמן רב מראש [3]. ואוסיף שלמעשה אין בידינו שום מידע ממקור אחר (עיתונים, מכתבים, תיאורים ומחקרים), למיטב ידיעתי, הקושר באופן כלשהו את הרב בורשטיין לאותה התמודדות על רבנות ת"א בתרפ"ג. כל זאת הביאני לסבור שמדובר בטעות פשוטה של בעל הסיפור.

ואגב, גם לפי האפשרות השניה שהצעתי (הראשונה אינה משנה כלום, אלא מצביעה על כך שלא מדובר בהתמודדות על רבנות ת"א), לא מדובר בשינוי של שם הנמען, כי לא מסופר שהמכתב נשלח לרב ציטרון דווקא, אלא שהיה בכליו, דבר אפשרי מתוקף היותו המחליף של הרב אורלנסקי. וגם, בעצם העניין, מה בין הרב ציטרון מפתח תקווה ובין מועמד אפשרי כלשהו לרבנות ת"א? (שאלה שלא הייתי שואל אם המכתב היה מיועד לרב קוק, למשל). ועם כל זאת, השערה זו לגבי הרב אורלנסקי הריהי ספקולציה בלבד, כמובן.

שבת שלום,

איתם הנקין

שולח: אורי רדמן

שבוע טוב!

על אף דברך, נראה לי – וגם דברי אינם יותר מהשערה – שהמכתב המדובר אינו אלא מכתב גישוש לבדוק את האופציה של הרבנות הזאת. דבר מאד מקובל בהתמודדויות רבניות. בידי צילומי מכתבים מעין אלו, למשל הרב אהרונסון שולח מכתב כזה לדב ימיני מפ"ת בב' ניסן תרפ"ט המלצה על הרב מחרקוב הרב מילקובסקי (לרב פ"ת). הרב אילדעלברג מרדכי דוב (רב בפלאצק) שולח מכתב מעין זה ליעקב מינקוס (אינני יודע מי הוא) בקשר לרבנות העיר בשביל עצמו. הרב וכטפוגל שולח בז' אייר תרפ"ט מכתב המלצה על הרב חרל"פ (לרבנות פ"ת) ועוד. מכתבים אלו אינם אלא מכתבי גישוש שהמועמדים עצמם או מי מטעמם שולחים לבדוק את השטח. במקרה שמתברר שכבר בחרה העיר או יש לה נטייה לבחור במועמד אחר, הרב המיועד איננו מגיש מועמדות על מנת שלא להתבזות וכו'. לא מן הנמנע שגם במקרה זה של הגאון מטברג הדבר היה אותו הדבר. (לאחר שירדה מועמדותו על הרבנות בארץ ישראל הוא קיבל או הציעו לו רבנות בעיר אחרת) השערה זו מסתברת יותר מאשר לומר שהארכיון המכתבים של הרב אורלנסקי עבר "בירושה" לרב ציטרון. היחסים בין הרב ציטרון למשפחת הרב אורלנסקי היו מורכבים ביותר, ואינני רוצה למנות עוד דברים, ודי במה שכבר ציינו.

לדעתי, וכך ניסיתי להראות בספרי, הרב ציטרון היה דמות מאד מרכזית בעולם הרבנות של היישוב החדש, ובוודאי בשנים הללו. כמובן שהרב קוק היה הדמות שענייני הרבנות היו נחתכים על פיה, אבל לרב ציטרון הייתה השפעה חשובה ולכן לא מן הנמנע שהאור שמח פנה אליו. בכלל מערכת היחסים בין הרב קוק לאור שמח לא נחקרה, ולדעתי רק במקרים בודדים היה ביניהם קשר. זכור לי שהרב קוק הספיד את האור שמח בבהכ"נ החורבה (ביום א' י"ב אלול תרפ"ו. ראה: רבינר, זאב אריה, רבנו מרן מאיר שמחה הכהן, עמ' רנג) כמו כן הקשר ביניהם עולה גבי המסע לאמריקה בשנת תרפ"ד, אבל בכלל הדבר צריך תלמוד אם היה ואם כן כמה קשר ביניהם, והרי שניהם היו מאותו אזור.

אנצל את המייל הזה לבקשך למסור לידידך שמאד נהניתי ממאמרו על היחסים בין ר' שמעון שקופ והרב קוק. ברור הדבר שבעקבות חידושו הגדול שהרב קוק לא רצה את ר' שמעון נגזרת השאלה האם לא הייתה זו טעות בעל חשיבות היסטורית, שהרי עולם ההלכה על כל שלוחותיו התפתח לכיוון הלימוד בעל העוצמה של ראשי ישיבות ליטא. האם גישתו זו של הרב קוק לא השאירה את עולם ההלכה מבית המדרש של מרכז הרב קצת מאחור, והיצירה הציונית הלכתית מדדה אחר עולם ההלכה הישיבתי וכו' (מה היה קורה אילו בעץ חיים היו מקבלים את גישת הרב קוק, ולא היו ממנים את ר' איסר זלמן מלצר וכו').

שבוע טוב אורי

הערות:

[1] להבנת הדברים: משה בלוי, מנהיג העדה החרדית פירסם בספרו שאחר פטירת הרב זוננפלד (תרצ"ב) הם חיפשו רב שיחליף אותו, ולשם כך הוא נפגש עם אישים תורניים רבים וביניהם הרוגצ'בר. וכתב שם (כתבי הרב בלוי, עמ' 67) "הוא נגע בשאלת הציונים בארץ ישראל, ואמר לי: הלא הוא יודע שאנכי הייתי דווקא מהמתנגדים הכי חריפים, ולא מנעתי את עצמי מלכתוב דעתי בגלוי גם על המחזיקים בהם, אבל בזמן האחרון אני מונע את עצמי מזה, מפני שאחר כתבי את המכתב הידוע, קבלתי מכתב מבתי בפתח תקווה, שהדבר נוגע לנפשה וכי אם אוסיף לכתב בדברים כאלה יקפחו את פרנסתה". בלוי פרש שמדובר במכתב כנגד הציונות או אישי הציונות (כדבריו: "החשודים על הכל, הם חשודים גם על שפיכות דמים").

הדיון נסוב על השאלה אם מכתבו של הרוגצ'בר הוא כנגד הציונות או שהעניין היה השגת גבול בעניין הרב קוק וממילא כוונת הרוגצ'בר הייתה כנגד הרב קוק ולא כנגד הציונות.

[2] הערה זו הובאה בתגובתו של איתם 'עוד בעניין הרב מטברג וישיבת 'מרכז הרב', המעין נ"א ג', ניסן התשע"א, הערה 1.

[3] בתגובתו של איתם 'עוד בעניין הרב מטברג וישיבת 'מרכז הרב', המעין נ"א ג', ניסן התשע"א, הערה 2, כתב איתם את העובדה הנ"ל בספקנות: "השוו ידיעה אחרת הגורסת כי הרב בורשטיין נתמנה באביב תרפ"ד לרב העיר לייבוי שבקורלאנד (קובץ 'בית ועד לחכמים' – סאטמר, ט"ז אייר תרפ"ד [שנה ג חוברת טו] עמ' 2) כחצי שנה בלבד לפני עלייתו ארצה! גם אם הידיעה מדויקת ברור כי מינוי כזה לא יצא אל הפועל, ובכל אופן נמצאנו למדים שוב כי לא כל שנכתב סביב ענייניו של הרב בורשטיין בשנים אלה, ואפילו במקורות בני התקופה, הינו נכון בהכרח".

ו. ציור יונה בשער תנ"ך, וינה תר"ב (1842)

אנקדוטה

לכ' אלי שטרן,

שלום וברכה.

נתקלתי אתמול בספר תרי עשר כרך ב' ממהדורת וינה תר"ב (תרגום לגרמנית באותיות עבריות, לצד ביאור משולב ומבוא), שעל השער שלו יש איור מרשים של הדג המקיא את יונה אל החוף. (ממפעל הביבליוגרפיה למדתי שלכל אחד מהכרכים של מהדורה זו, נוסף בשער איור מעניינו של אחד מספרי התנ"ך שבכרך). מה שמעניין באופן אנקדוטלי, הוא שיד אלמונית טרחה להדגיש ליונה את הזקן וכן להלביש אותו בצורה מלאה יותר לעומת הסטנדרטים של המאייר... מעל לכך כתוב בכתב יד ילדוטי 'הרשקוביץ', ומכאן אני למד שמי שעשה זאת היה כנראה בנו של בעל הספר.

כיוון שאני מתרשם מהבלוג שלך "נוטריקון" שיש לך עניין באנקדוטות שכאלה, אני מצרף עבורך בזאת את השער המדובר.

איתם הנקין

כ ת ב י ק ד ש

Heršovic נדפסים מחדש *Kalma*

ומהודרים בתוספות רבות

HERŠKOVIC

וַיֹּאמֶר ה' לְדָג וַיֵּקֶא אֶת יוֹנָה. (יוֹנָה 3 י"ב)

WIEN, 1842.

Druck und Verlag des Franz Edlen von Schmid und J. J. Busch.

השער המתוקן

כ ת ב י ק ד ש י

נרפסים מחדש

ומהודרים בתוספות רבות

ויאמר ה' לדג ויקא את יונה. (יונס ב' י"א)

WIEN, 1842.

Druck und Verlag des Franz Edlen von Schmid und J. J. Busch.

השער המקורי. עותק ספריית הרמב"ם (בית אריאלה)